

⁹ Здорова В.Й. Вступ до журналістики. – Л., 1994; Иванов В.Ф. Законодавче регулювання громадського телерадіомовлення: міжнародний досвід // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 1998. – Вип. 6. – С. 5-8; Москаленко А.З. Теорія журналістики. – К.: Експрес - об'ява, 1998. – 334 с.; Чекмишев О.В. та ін. Четверта колона. Свобода та залежність мас-медіа в Україні. – К.: Україна, 1997. – 100 с.; Шкляр В.І. Основи теорії журналістики. – К.: Віпол, 1996. – 258 с.

¹⁰ Гриценко, О.М. Преса і політика: динаміка і кореляція / Гриценко Олена Миколаївна, Шкляр Володимир Іванович // Преса і політика: проблеми, концепції, досвід. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2000. – С. 5-11, 23-29, 45-55.

¹¹ Lasswell, H The Decision Process: Seven Categories of Functional Analysis / H. Lasswell. – College Park, Md.: University of Maryland Press, 1956.

УДК: 323(497.2),,1918/1940”

ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС У БОЛГАРІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Віра Бурдяк. Політичний процес у Болгарії міжвоєнного періоду. У статті досліджено розвиток політичного процесу в Болгарії у період між Першою і Другою світовими війнами. Автор доводить, що саме в цей період у Болгарії зароджувався режим авторитаризму, який знищив демократичні надбаня та завдав значної шкоди суспільству. Часті державні перевороти й замах на негативно впливали на суспільство, а боротьба проти «червоного» терору посилювала авторитарні тенденції в діяльності урядів. Було призупинено дію Конституції, порушувалися права і свободи громадян. Парламентські вибори і зміни урядової верхівки не змогли вплинути на відродження демократизації політичного режиму.

Ключові слова: політичні партії, уряд, страйки, демонстрації, монархія, політичний процес, авторитаризм, профашистські партії, політичний режим.

Вера Бурдяк. Политический процесс в Болгарии межвоенного периода. В статье исследовано развитие политического процесса в Болгарии в период между Первой и Второй мировыми войнами. Именно в этот период в Болгарии зарождался режим авторитаризма, который уничтожил демократические достижения и нанес значительный ущерб обществу. Частые государственные перевороты и покушения негативно влияли на общество, а борьба против «красного» террора усиливала авторитарные тенденции в деятельности правительств. Было приостановлено действие Конституции, нарушались права и свободы граждан. Парламентские выборы и изменения правительственной верхушки не смогли повлиять на возрождение демократизации политического режима.

Ключевые слова: политические партии, правительство, забастовки, демонстрации, монархия, по-

¹² Дзюба М.Т. Роль засобів масової інформації в формуванні громадської думки // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. – К.: 2008. – С. 77-81.

¹³ Боровик М. Українсько-канадська преса та її значення для збереження української меншини в Канаді. – Мюнхен: УВАН, 1977. – С. 341.

¹⁴ Ярослав Стех. Ювілей 120-річчя Поселення Українців в Канаді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL // http://basilianfathers.ca/statti/2_012/04/index.php.

¹⁵ Міністр громадянства, імміграції та багатокультурності Канади, здійснив успішний візит до України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL // <http://labour-centre.com/lang/ua/news-press/news/id/513/>.

© Віра Бурдяк
(м. Чернівці)

литический процесс, авторитаризм, профашистские партии, политический режим.

Vira Burdyak. The Political Process in Bulgariain the Interwar Period. The article investigates the political developments in Bulgariain the period between the First and Second World Wars. The author argues that during this period Bulgaria emerging authoritarian regime, which destroyed the democratic achievements and caused significant damage to society. Frequent coups and attempted a negative impact on society, and the struggle against the «red» terror reinforced authoritarian tendencies in the government. It suspended the Constitution, violated the rights and freedoms of citizens. Parliamentary elections and changes in government and military circles have not been able to influence the revival of democratic political regime.

Key words: political parties, government, strikes, demonstrations, monarchy, political process, authoritarian, pro-fascist party political system.

Постановка й актуальність дослідження. Після Першої світової війни всі балканські держави переживали схожі труднощі і в кожній з них відбувалися аналогічні політичні зміни. В деяких, вони набували гостріших форм, в інших линули спокійно і без драматичних подій. У цілому, хоч і в різний час, в політиці цих країн з'явилося таке явище як авторитаризм – форма правління, при якій зміцнювалася виконавча влада, а лідери, які очолювали держави, набували диктаторських рис. Нові авторитарні уряди формувались у результаті військових переворотів. Вони обмежували демократичні і парламентські права та свободи, які раніше гарантували Конституції держав. Найбільше хвилювань і переворотів, що кваліфікують також як революції, пережила Греція. Деякі з них були безкровні, інші

спричинили численні жертви, привели до занепаду старих, історичних партій, сформованих ще в XIX ст. З'явилися нові партії, зокрема комуністичні (партія III Комінтерну), які шукали можливості для впровадження більшовицької моделі суспільного розвитку, зміни політичної, економічної і соціальної систем. Саме вони зазнавали найжорсткіших репресій з боку авторитарних урядів.

Мета статті полягає у дослідженні розвитку політичного процесу у Болгарії в міжвоєнний період та аналізу чинного державного режиму.

Останні дослідження і публікації. Проблема, яка розглядається у даній статті, викликає значний інтерес серед болгарських науковців. Її дослідженням тривалий час займаються В. Ангелов, Г. Блізнашкі, В. Георгієв, С. Гринчаров, А. Дімов, Є. Каменова, Ц. Кьосева, Г. Марков, К. Панайотова, Л. Петрова, С. Радулов, Й. Томашевські та ін. Вийшли друком спогади Н. Мушанова, О. Цанкова та ін. Українські науковці до цих питань звертаються недостатньо, за винятком О.В. Крапівіна, який ще у 1988 р. підготував і видав ґрунтовну монографію «Александр А. Стамболійський: жизнь, взгляды, деятельность».

Виклад основного матеріалу дослідження. Авторитарні уряди першої половини XX ст. були м'якші, ніж тоталітарні, засновані на монополії однієї партії і культі лідера. Попри введення різних обмежень і репресій проти опонентів, авторитаризм все ж дозволяв деякі політичні партії й діяльність парламенту. У країнах Балкан авторитарні режими мали багато спільного і водночас особливого. Ця форма влади, загалом, не була чимось унікальним для країн ЦСЄ в міжвоєнний період, адже проявилася в усіх країнах регіону, крім Чехословаччини. Балканські країни, зазвичай аграрні, з переважанням сільського населення, мали невеликий досвід використання переваг демократії і незалежності. Найбільш організованим інститутом політичної системи в них була армія. Попри значний авторитет у суспільстві, вона була тим інструментом, який здійснював всі перевороти та замах.

Однією з перших балканських країн, які відійшли від демократичних форм правління, була Болгарія. Вона зазнала найбільших труднощів серед країн регіону у ході Першої світової війни і в результаті суворих умов повоєнного мирного договору. Болгарія зазнала досить важких умов з продовольством, глибоким спадом виробництва і масовим безробіттям, катастрофічним ростом цін, що викликало високу інфляцію. Безперечно, що це призвело до падіння популярності правлячої політичної партії та її лідерів. Нестача продуктів харчування, пом'якшена поставками американської допомоги, поглибилася через значний потік мігрантів з Фракії і Македонії (майже 500 тис.)¹. Ситуацію ускладнила й евакуйована з Криму армія генерала П. Врангеля, після поразки в 1920 р., якої їй завдала Черво-

на Армія. На загал, кількість знедоленого населення зросла на сотні тисяч. Лише армія П. Врангеля нараховувала кілька десятків тисяч солдат. В.В. Чумаченко зі співавторами вказує на 17 тис.², М. Танти – на 50 тис. солдат³. У невеликій Болгарії у 1919 р. нараховувалося 5 млн. 150 тис. населення, а серед них – майже 20% національних меншин (турок – 11,16%, циган – 2,8%, румун – 1,84%, греків – 1%, євреїв – 0,92%) і хвиля мігрантів спричинила значні труднощі та негаразди в суспільстві.

Голод і гіркота повсякдення викликали невдоволення серед широких соціальних верств. У містах влаштовували демонстрації і страйки. Посилення радикальних настроїв сприяло зростанню популярності тих партій, які раніше перебували в опозиції – Болгарської Землеробської Народної Спілки (БЗНС) та Болгарської соціал-демократичної партії – «широких» і «тісних» соціалістів.

Перші повоєнні вибори до Народних зборів (парламенту Болгарії), які пройшли 17 серпня 1919 р. були дуже успішними для БЗНС (85 депутатів). На друге місце після БЗНС вийшла Комуністична партія Болгарії (БКП), здобувши 47 мандатів⁴. Вона була заснована в травні 1919 р. «тісними» соціалістами – «тісняками». Жодна партія не отримала більшості в парламенті, тож у країні довелося створити коаліційний уряд на чолі з лідером БЗНС, її ідеологом і керівником Олександром Стамболійським⁵. Своїми реформами цей державний діяч сприяв відродженню повоєнної економіки й армії країни.

«Широкі» соціалісти (39 мандатів) відмовилися від участі в коаліційному уряді, а представники Народної партії («народняки» – 19 мандатів) і Партії прогресивних лібералів (8 мандатів) увійшли до уряду. Цей коаліційний уряд симпатизував Антанті, що вплинуло на підписання важкого Нейїського мирного договору, який поставив Болгарію на межу краху. Умови договору обурили болгар і вони вимагали покарання винних у національній катастрофі⁶.

Під тиском громадської думки, Народні збори прийняли 22 листопада 1919 р., Закон про покарання винних у втягненні Болгарії в Першу світову війну. За цим Законом перед судом предстали міністри уряду В. Радославова, воєначальники і політики, які підтримували уряд у часи війни. Щоб заспокоїти суспільство, вже через тиждень парламент прийняв Закони про свободу зборів, загальне виборче право та захист селян від шахрайства при торгівлі зерном.

Коаліційний уряд Стамболійського так і не зміг виправити економічну ситуацію в країні. У містах продовжувалися численні страйки і демонстрації населення. У кінці 1919 – початку 1920 рр. ситуація особливо ускладнилася, у зв'язку з затяжним страйком залізничників і поштових працівників. Страйк тривав з 27 грудня 1919 р. до 19 лютого

1920 р.⁷ У кінці грудня, інспіровані комуністами, страйкарі перейшли до щотижневого загального страйку солідарності. Щоб стабілізувати ситуацію в країні і знайти вихід зі складної кризи, Стамболійський вирішив провести нові парламентські вибори⁸.

Лідери страйкуючих залізничників і поштових працівників погодилися з пропозицією і припинили страйк. Вже наступного дня після закінчення страйку цар Борис III розпустив Народні збори і оголосив дату нових парламентських виборів на 20 березня 1920 р. Втім, результати виборів нічого не змінили, а лише ускладнили політичну ситуацію в Болгарії. БЗНС знову отримала перемогу на виборах, здобувши 110 мандатів. Після перерозподілу голосів, які отримали партії, що не подолали виборчий бар'єр, БЗНС додатково отримала ще 13 мандатів. Завдяки цьому Стамболійський зміг сформулювати однопартійний «землеробський» уряд, не залучаючи до нього представників інших політичних парламентських партій. Зокрема, до уряду не ввійшли й комуністи («тісняки»), хоч і збільшили кількість своїх депутатів до 54 чол. і стали другою політичною силою в країні⁹.

Отримавши парламентську більшість, О. Стамболійський розпочав реалізацію програми аграризму, яка полягала у визнанні особливої ролі селян і сільського господарства в житті країни¹⁰. Така політика не задовольняла інтереси інших соціальних груп і політичних сил Болгарії. Якийсь час її підтримували комуністи, оскільки реформи прем'єр-міністра були спрямовані проти тих верств, яких комуністи вважали буржуазією. О. Стамболійський виступав проти капіталістичної власності, особливо в акціонерних товариствах з вітчизняним і закордонним капіталом.

Частина такої власності була конфіскована за звинуваченням їх власників у сприянні владі під час війни і збагаченні за рахунок спекуляції. Позиції середнього та малого капіталу було врегульовано шляхом введення прогресивної шкали прибуткового податку. Також була проведена земельна реформа за принципом, що земля належить тим, хто нею управляє. За Законом дозволялося мати у користуванні до 30 га землі, надлишок мали конфіскувати і поділити між селянами безземельними і малоземельними. Крім того, уряд планував прийняти на себе державну нерухомість у містах, з метою ліквідації житлової кризи. Було також введено обов'язкову трудову повинність для всіх, хто здатний до її реалізації. Посадовим особам і державним чиновникам заборонили брати участь у страйках і демонстраціях.

Ці жорсткі методи управління серйозно ослабили державні сили і виштовхувалися опозицією на узбіччя політичного життя. Селянська партія та її лідер Стамболійський поступово зайняли диктаторські позиції¹¹. Вони зміцнювали свій статус, усува-

ючи супротивників з власних рядів, видаляючи їх з уряду, парламенту і партії; різко критикували супротивників з опозиції, які були обтяжені провинною за поразку у Другій Балканській війні та нещасливу участь у Першій світовій війні; вимагали привести винних до судової відповідальності. З цією метою в листопаді 1922 р. провели референдум, результати якого виявились успішними для уряду¹².

У зовнішній політиці уряд Стамболійського намагався вивести Болгарію з ізоляції, поліпшити напружені взаємини з сусідніми країнами і удосконалити їх із західними державами. Уряду вдалося досягти у цій сфері певного успіху і вже 16 грудня 1920 р. Болгарія стала членом Ліги Націй та розпочала діалог з Королівством Сербів, Хорватів і Словенців (Королівство СХС) та Грецією¹³. Уряд намагався переконати ці дві країни, щоб вони відмовилися від претензій на Македонію і для цього розформував збройні групи Внутрішньої Македонської Револьюційної Організації (ВМОР), яка відроджувалася.

Зміцнивши позиції в країні і на міжнародному рівні, О. Стамболійський хотів забезпечити собі всю повноту влади. Для цієї мети уряд прагнув ослабити опозицію в парламенті, в якій доволі широко були представлені комуністи. Він досягнув цього шляхом виборів до парламенту, які відбулися 22 квітня 1923 р., отримавши парламентську більшість. БЗНС здобув на виборах аж 212 мандатів, тоді як комуністи, за яких голосувало більше електорату, ніж на попередніх виборах, отримали лише 16 мандатів. Отримавши абсолютну більшість у парламенті, Стамболійський готувався змінити Конституцію, щоб легалізувати свою селянську диктатуру в площині аграристичної концепції¹⁴. Він розмірковував навіть про повалення монархії та встановлення республіканського ладу. Втім ці плани не були здійснені, оскільки опозиція в результаті перевороту позбавила Стамболійського влади¹⁵.

Домінування БЗНС означало, що ще до квітневих виборів 1923 р. опозиційні партії консолідувалися та утворили нове політичне угруповання. Про німецькі групи БЗНС – радославійці (прихильники В. Радославова), стамболійці (прихильники О. Стамболійського) і тончевійці (прихильники В. Тончева), об'єдналися в Націонал-ліберальну партію. Народовці (народняки) і прогресивні ліберали сформували Народну прогресивну партію, а радикали і демократи об'єдналися в Комуністичний Блок. Старші офіцери вже в 1919 р. організували Військову Лігу, прагнучи силою повалити уряд БЗНС.

Навесні 1922 р. була утворена права Народна Рада (Народен Сговор), яку очолив прихильник фашизму Олександр Цанков. Нова партія згуртувала в своїх рядах багато представників великого капіталу, голів найбільших банків і акційних това-

риств, які протистояли економічній політиці Стамбульського¹⁶. Обурені перемогою БЗНС на виборах 1923 р. та його домінуванням у Народних зборах, міські опозиційні партії вирішили повалити землеробський уряд. На чолі змови, про яку знав цар Борис III і розраховував на її успіх, стояли генерали Військової Ліги – Іван Вилков і Велізар Лазерев¹⁷.

За допомогою військових частин і четників з ВМОР у ніч з 8 на 9 червня 1923 р. у Болгарії здійснили державний переворот і повалили уряд Стамбульського. Сам прем'єр знав про змову, але не приготував ефективної протидії. У день нападу він був у рідному селі Славовіца, де змовники завдали йому жорстких тортур і вбили 14 червня (відтяли йому голову турецьким звичаєм). Спроби БЗНС відстояти свій уряд були криваво придушені¹⁸.

Після успішно проведеного перевороту, Борис III призначив на посаду прем'єра О. Цанкова, який звільнив ув'язнених колишніх прем'єр-міністра і міністрів. Деяким з них, зокрема Малинову і Костуркову, Цанков надав посади міністрів у своєму уряді. Партія Демократичне Порозуміння (ПДП), утворена після злиття Національної Ради з республіканцями і демократами, підтримала його. Для зміцнення своїх позицій та з метою ефективної боротьби з опозицією, Цанков створив спеціальні урядові війська (ополченці) і провів чистки в армії¹⁹.

Комуністи – потенційні союзники БЗНС, зайняли після перевороту нейтральну позицію, заявляючи, що це суперечки в «лоні буржуазії». Лише під тиском Комінтерну, в якому на той час при владі були прихильники експорту революції, комуністи засудили цю позицію і на засіданні ЦК БКП 5-6 серпня прийняли програму, яка закликала до повстання. Вони сподівалися встановити радянську владу на основі союзу робітників і селян. Однак, частина болгарських комуністів, не змогла подолати небажання співпрацювати з БЗНС.

За повстання ратували лідери комуністів Георгій Димитров і Василь Коларов, які ввійшли до штабу повстання. Відсутність згоди між комуністами в штабі повстання сприяла проведенню урядом Цанкова дій спрямованих на запобігання вибуху повстанню. З цією метою уряд провів масові арешти серед діячів БКП та БЗНС. До в'язниць потрапило майже 2,5 тис. осіб. Попри це, 20 вересня 1923 р. повстання розпочалося. Найбільші сили повстанців зібралися на територіях Вранчі та Відина в північно-західній частині держави. Їх масово підтримали місцеві селяни. Втім, в центрі і на півдні країни повстання повністю залишилося без керівництва, яке було арештоване. До повстання не долучилися головні промислові центри Болгарії – Софія та Пловдив. Повстання, назване вересневим, а в комуністичній історіографії визначене як антифашистське, було розгромлене урядовими силами 30 вересня 1923 р.²⁰.

Червневий переворот і розгром вересневого повстання завдали удару по БКП і БЗНС. Вони втратили майже 4 тис. чол. Найсильніша і найкраще структурована БЗНС, вже не змогла відновити втраченої сили і лише поступово відроджувалася в різних групах селянського руху. Лідери комуністів втралили провідні позиції і змушені були шукати рятунку від переслідувань у СРСР.

Болгарський уряд після розправи з радикальними противниками, намагався стабілізувати ситуацію в країні. З цією метою 18 листопада 1923 р. влада провела вибори до Народних зборів, на які ПДП йшло в коаліції з іншими партіями, а БКП – у блоці з лівими, з БЗНС. Блок урядових партій здобув 60% голосів і отримав більшість місць (172), комуністи лише 8. БЗНС отримав 30 мандатів, а соціал-демократи («широкі соціалісти») – 29. Після виборів на посаді прем'єр-міністра залишився Цанков²¹. Його уряд прагнув остаточно розправитися з опозицією. Один з перших кроків у цій справі було зроблено 1 квітня 1924 р., коли уряд прийняв Закон про захист держави, що забороняв діяльність організацій, які закликали до насильства. На підставі цього Закону дії БКП заборонили, її депутатів позбавили мандатів і ліквідували первинні осередки БКП на виробництвах. Через рік (16 квітня 1925 р.) уряд Цанкова ввів на шість місяців військовий стан з польовими судами, які засудили до смертної кари 31 з 118 арештованих. Це був юридично санкціонований терор²².

Розпочатий урядом Цанкова терор, знесилив БКП і викликав суперечки серед них щодо подальшої діяльності. Деякі закликали відкласти попередні наміри і перейти до легальних справ, тоді як Димитров і Коларов, вважали, що слід продовжувати повстанські акції в країні. Цей другий варіант отримав підтримку лідерів Комінтерну, які керувались ідеями експорту революції. До підготовки нового повстання, про яке заявили на конференції 17-18 травня 1924 р. залучили частину активістів БЗНС і ліве крило ВМОР. Боротьба була партизанською, з виступами груп четників, і жорстко придушувалась урядом.

Провал повстанських акцій зміцнив у комуністичному русі впевненість у необхідності проведення жорстких терористичних методів, які на «білий терор» уряду відповідали «червоним терором». В їх діяльності були замах на царя Бориса III, генералів і членів уряду. Найгучнішим був вибух 16 квітня 1925 р., який відбувся в церкві Святої Неділі в Софії під час богослужіння. Було вбито 150 чоловік, а близько 500 були поранені. Терор призвів лише до ескалації насильства і численних жертв з обох сторін²³. Серед болгар панувала стурбованість з приводу небезпеки ліквідації парламентської форми правління. Занепокоєння виявляли також сусідні країни, які думали, що в Болгарії до влади прийшли політичні сили, які прагнули помститися

за перегляд кордонів. Ця точка зору була посилена підтримкою, яку надавав Цанков активістам ВМОР, що намагалися відділити Македонію від югославської держави.

Намагаючись стабілізувати ситуацію, Борис III на початку січня 1926 р. розпустив уряд Цанкова і призначив новий уряд на чолі з Андрієм Ляпчевим. Новий прем'єр користувався значною політичною підтримкою ПДП, проводячи боротьбу проти терору, відновлення миру в країні та гнучку політику стосовно опозиції. В країні приймалися конкретні рішення, в т.ч. парламент ухвалив постанову про амністію для осіб, засуджених відповідно до Закону про захист держави і Закону про страхування на випадок безробіття. Також уряд провів вибори до органів місцевого самоврядування і зареєстрував у 1927 р. чинні Робітничу партію (РП) та Спілку робітничої Молоді, як легальні організації, які знаходилися під впливом комуністів. Зрештою, уряд А. Ляпчева, дослухаючись до побажань народу, скликав у травні 1927 р. парламентські вибори²⁴.

Партії розпочали підготовку до виборів, об'єднуючись у блоки, хоч в їх програмах існували певні відмінності. Проти урядової партії ПДП виступали: коаліція утворена у складі партій Демократичної, Націонал-ліберальної і близької до їх поглядів частини БЗНС; коаліція т.зв. Залізного Блоку, що представляла невеличкі буржуазні і соціал-демократичні партії, діючи на захист демократії і верховенства парламентаризму. РП йшла на вибори самостійно, зі своїми кандидатами в деяких округах, а в інших – підтримувала кандидатів від Залізного Блоку. За результатами виборів ПДП здобула 46% голосів і 60% мандатів у Народних зборах, а опозиція 50% голосів і лише 40% мандатів.

Кабінети Цанкова і Ляпчева досягли певних успіхів у стабілізації економіки та її подальшому розвитку. В країну залучався іноземний капітал, посилюючи інвестиції в видобувну промисловість, транспорт, виробництво тютюну і продуктів харчування, нормалізацію статусу біженців з Македонії і Фракії. Завдяки співпраці з Лігою Націй і західними країнами, урядам вдалося зменшити в чотири рази тягар військових репарацій, покладених на Болгарію.

Економічну ситуацію ускладнила світова економічна криза. У Болгарії вона важко тиснула на промисловість і сільське господарство з 1929 по 1934 рр. і викликала не лише скорочення виробництва, безробіття (200 тис. чол.), ріст цін, а й посилила соціальну напругу через страйки і демонстрації. Це змусило владу консолідувати сили і розширити політичну підтримку уряду Ляпчева²⁵. У 1930 р. до уряду ввійшли О. Цанков і Боян Смілов, лідер однієї з фракцій Ліберальної партії. Для зміцнення позицій, уряд у червні 1931 р. оголосив про дострокові вибори, втім, вони не принесли бажаних результатів. Вибори виграв Народний Блок (у скла-

ді активістів БЗНС, радикалів і частини лібералів), який очолив лідер демократів О. Малінов. Блок здобув 150 мандатів. РП, що об'єдналась з лівою частиною БЗНС у т.зв. Блок Праці, здобула 30 мандатів. Переможця виборів О. Малінова призначили прем'єр-міністром уряду²⁶.

Уряд Малінова намагався пом'якшити наслідки економічної кризи в основному через безпосереднє задоволення потреб сільського населення, допомогу в організації торгівлі сільськогосподарською продукцією, створенні жорстких цін в країні і зниженні при експорті та урядових субсидій. Це порушувало права міського населення, особливо робітників, які все ще страждали через безробіття. На їх захист виступила РП і посилила свій рейтинг, про що свідчить збільшення її рядів з 5 до 30 тис. в 1932 р. РП, контрольована комуністами, домоглася успіху на місцевих виборах у великих містах. У міській раді Софії, РП отримала 19 з 36 мандатів, що змусило владу скасувати вибори, щоб не допустити комуністів до влади в столиці. У відповідь на рішення уряду у Софії розпочалися демонстрації і страйки, в яких активну участь брали члени РП. Придушуючи активність робітників, посадовці вдавалися до репресій, а також у квітні 1933 р. позбавили депутатів від РП мандатів.

Економічна криза загострила розбіжності в уряді, особливо серед тих, хто підтримував Народний Блок. Невдовзі після виборів 1931 р. Блок розпався і уряд Малінова подав у відставку. Новий прем'єр Нікола Мушанов не зупинив протистояння, яке й надалі було пов'язане з поділом посад у прибуткових міністерствах і важливих державних функцій²⁷. У протистояння включилася і буржуазна опозиція, що призвело до краху партії Демократичного Порозуміння.

У травні 1932 р. лідер ПДП Цанков створив партію – Народно-суспільний рух, який опирався на ідеологію фашизму і заявляв (з приходом до влади Гітлера) про зближення з німцями. Іншу позицію займало створене в 1927 р. угруповання «Звено» (Огніво)²⁸. Його лідери симпатизували Франції та шукали зв'язків з Югославією. У внутрішній політиці «Звено» постулювало санацію (оздоровлення) ситуації в країні шляхом створення «надпартійної» влади. Члени «Звена» без поваги ставились до правлячої династії Кобургів і Бориса III.

Партнери – Народно-суспільний рух і «Звено», незважаючи на існуючі між ними відмінності, були єдині у боротьбі проти політичного плюралізму та парламентської форми правління, вважаючи, що Народні збори не здатні вивести країну з кризи. Лідери обох угруповань, прагнули здобути владу шляхом державного перевороту, оскільки не бачили можливості реалізації своїх цілей через парламентську діяльність. Переворот відбувся 19 травня 1934 р. Його здійснила група «Звено», за підтримки

офіцерів з Військової Ліги. Він поклав кінець діяльності урядів, що формувалися у парламенті, і відкрив шлях до функціонування урядів повністю авторитарних, які чинна до 1989 р. болгарська історіографія, визначала як монархічно-фашистські уряди²⁹.

Переворот 19 травня 1934 р. прийшовся на той час, коли після відставки Кабінету Мушанова (14 травня) Болгарія залишилася без уряду. Підписанти з угруповань «Звено» і Військової Ліги скористалися ситуацією і захопили владу силою. Новий уряд очолив полковник резерву, член Військової Ліги і «Звена» Кімон Георгієв. Не маючи громадської підтримки, уряд міг утримувати свою владу лише позаконституційними методами. До здобутків влади належало призупинення Тирновської Конституції, рішень Народних зборів і діяльності органів місцевого самоврядування, запровадження мораторій на діяльність політичних партій і організацій, введення заборони на проведення агітації та закликів до мітингів, повсюдний суворий контроль за діяльністю органів освіти і ЗМІ. Всі декрети нової влади мали силу Закону. Також було розроблено широку пропаганду ідей єдності болгарської нації і безкласового характеру держави. За новим адміністративним поділом замість 16 районів було створено 7 провінцій, а замість старих профспілок – професійні асоціації³⁰.

Нова влада, правила далі без парламенту і Конституції, опираючись практично на політику попередників. Зросли ще деякі обмеження політичних організацій, встановлені урядом Георгієва. Уряд мав право висилати з країни підозрюваних, закривав нелояльні газети і журнали, але розширив державні організації та профспілки. У жовтні 1935 р. була створена проурядова Болгарська профспілка робітників, аби залучити їх діяти на користь держави.

Проти диктатури Бориса III почали об'єднуватися всі сили, захищаючи парламентську форму правління і виступаючи за відновлення дії Конституції³¹. До цих зусиль також долучилися комуністи, але лише під впливом резолюцій VII Конгресу III Інтернаціоналу в 1935 р., які рекомендували створення антифашистських народних фронтів. Г. Димитрова згодом обрали Генеральним секретарем Комінтерну, що посприяло подоланню лівачьких і сектантських виступів болгарських комуністів, а також комуністів з інших країн. Їм важко було встановити контакт з опозицією в країні, яка об'єднувала в останні роки соціал-демократів, т.зв. соціальних фашистів і членів БЗНС-агрофашистів. Згодом шкідливі ідеї були відхилені, а опозиція об'єдналася з лівими партіями в боротьбі проти королівської диктатури. Вони провели переговори з активістами і підтримали вимоги, які подали в травні 1936 р. Борису III в спеціальному меморандумі, підписаному лідерами демократів,

лібералів, радикалів, соціал-демократів і народників. Меморандум закликав до відновлення конституції, проведення парламентських виборів і створення уряду, підзвітного парламенту³².

Щоб заспокоїти опозицію, Борис III змінив частково уряд Кьосеіванова і оголосив вибори до органів місцевого самоврядування. Вони були проведені в березні 1937 р., на основі Закону про вибори, який підняв віковий ценз до тридцяти років, увів освітній ценз тощо³³. Опозиція, яка складалася з п'яти партій-підписантів меморандуму і комуністів, об'єдналася у спільний блок, але припустилася помилки, оскільки не виставила власних кандидатів, а лише роздала виборцям листівки з гаслом «Відновлення Тирновської Конституції», які радила викидати до виборчих урн. Тим самим вона сама позбавила себе активної участі у місцевому самоврядуванні.

Під тиском суспільного запиту про відновлення конституційного уряду було оголошено про проведення виборів до парламенту у березні 1938 р. Опозиційні партії, разом з Болгарською робітничою партією йшли на них з єдиною програмою в Конституційному Блоці. Вибори пройшли на основі нового Закону про вибори, який позбавив права голосу молодь, працівників без постійного місця проживання, військовослужбовців, пожежників і незаміжніх жінок. Попри це, Конституційний Блок здобув 60 мандатів із 160, натомість прихильники уряду отримали 93 мандати.

Висновки. Таким чином, можливість легальної діяльності в Народних зборах ослабила інтерес опозиційних партій до співпраці з комуністами. На місцевих виборах у 1939 р. опозиційні партії ухилилися від створення з ними коаліцій, що поклато кінець Народного Фронту. У зовнішній політиці уряд Бориса III підтримував тісні зв'язки з Третім Рейхом. Про це свідчили взаємні візити на найвищому рівні і широка підтримка Болгарії. Було встановлено досить добрі контакти із західними державами, поліпшилися відносини з балканськими сусідами, але не було між ними тісних зв'язків. Відповідно до цієї політики балансування, було досягнуто відчутних вигод, за якими західні держави і балканські країни погодилися в 1938 р. на перегляд тези про скорочення болгарських збройних сил, записаної в Нейїльському мирному договорі.

¹ Косатев Т. Политиката на правителството на Българския земеделски народен съюз по бежанския въпрос (1919-1921) / Тодор Косатев // Политически партии, организации и управления в България. 1879-1944 г. – София : Изд-во на БАН, 1983. – С. 41.

² Белоэмигранты в Болгарии. Воспоминания / под ред. В.В. Чумаченко, П.В. Чумаченко, С.А. Рожкова. – М. : Новые печатные технологии; Синержи, 2013. – С. 8-9.

³ Tanty M. Bałkany w XX wieku. Dzieje polityczne / Mieczysław Tanty. – Warszawa : Książka i wiedza, 2003. – S. 162.

⁴ Близнашки Г. Парламентарното управление в България / Георги Близнашки. – София : Стопанство, 1995. – С. 23.

⁵ История Болгарии в XIX – XX веках. Третье Болгарское царство (1879-1944) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bci-moscow.ru/ru/bulgaria/Bulgaria/History_Bulgaria/History_Bulgaria_XIX-XX/.

⁶ Стоянов Л. Българските конституции и институциите на изпълнителната власт / Любен Стоянов // 120 години изпълнителна власт в България. – София : Издателска къща «Гутенберг», 1999. – С. 25.

⁷ Петрова Д. Александър Стамболийски: Държавникът реформатор / Димитрина Петрова. – Ст. Загора : «Община Стара Загора», 1995. – С. 19.

⁸ Радулов С. Управлението на БЗНС и българската буржоазия / Стефан Радулов. – София : Изд-во БЗНС, 1991. – С. 43.

⁹ Близнашки Г. Парламентарното управление в България / Георги Близнашки. – София : Стопанство, 1995. – С. 29.

¹⁰ Грънчаров Ст. Управленският стил на БЗНС / Стефан Грънчаров // 120 години от рождението на Ал. Стамболийски. – София : Издателска къща «Гутенберг», 1999. – С. 96.

¹¹ Петрова Д. Александър Стамболийски: Държавникът реформатор / Димитрина Петрова. – Ст. Загора : «Община Стара Загора», 1995. – С. 17.

¹² Ангелов В. Неизвестни страници от миналото 1919–1923–1925–1944–1956–1968 / Върбан Ангелов. – София : Военноиздателски комплекс «Св. Георги Победоносец», 1993. – С. 52.

¹³ Кёсева Ц. Болгария и русская эмиграция: 1920-1950-е годы / Цветана Кёсева [Пер. с болг., науч. ред. Е.В. Михайлова]. – М.: Русский путь / Библиотека-фонд «РусскоеЗарубежье», 2008. – С. 139.

¹⁴ Димов А. Политически портрет на Александър Стамболийски / Ангел Димов. – Пловдив : ВСИ, 1999. – С. 25.

¹⁵ Панайотова К. Консорциумът и кооперациите в стопанската политика на земеделското правителство (1919-1923) / Капка Панайотова // Исторически преглед. – 1987. – № 4. – С. 77.

¹⁶ Георгиев В. Народният Сговор, 1921-1923 (към началната история на фашизма в България) /

Величко Георгиев. – София : УИ «Климент Охридски», 1989. – С. 52-53.

¹⁷ Дерменджиев Х. Цар Борис III: Живот и дело в дати и документа / Христо Дерменджиев. – София: ИКО-Информ, 1990. – С. 73.

¹⁸ Димов А. Политически портрет на Александър Стамболийски / Ангел Димов. – Пловдив : ВСИ, 1999. – С. 33.

¹⁹ Ангелов В. Неизвестни страници от миналото – 1919, 1923, 1925, 1944, 1956, 1968 / Върбан Ангелов. – София : Военноиздателски комплекс «Св. ГеоргиПобедоносец», 1993. – С. 56.

²⁰ Болгария [Електронний ресурс]. – Режим доступа: // http://www.krugosvet.ru/enc/strany_mira/BOLGARIYA.html?page=0,11.

²¹ Цанков А. България в бурно време: Спомени / Александр Цанков. – София : Изд. къща «Христо Ботев», 1999. – С. 134.

²² Pioskowiak E. Ewolucja system sprawowania władzy w Bułgarii w latach 1918-1944 / E. Pioskowiak. – Katowice : Wyd. «XXwiek», 1995. – S. 104.

²³ Томашевски Й. Заговорите в политическия живот на България през XX век / Йордан Томашевски // България 1300: Институции и държавна традиция. – София : Изд. на БАН, 1983. – Т. 3. – С. 243.

²⁴ Марков Г. Кабаните бият сами: Насилия и политика в България. 1919-1947 / Георги Марков. – София : «Наука и Изкуство», 1994. – С. 61.

²⁵ Там само. – С. 63.

²⁶ Каменова Е. Царски времена / Емилия Каменова. – Пловдив : Хермес, Сор, 1998. – С. 26.

²⁷ Мушанов Н. Спомени: Дневник / Никола Мушанов. – София : Изд. къща «Христо Ботев», 1992. – С. 40.

²⁸ Цанков А. България в бурно време: Спомени / Олександр Цанков. – София : Изд. къща «Христо Ботев», 1999. – С. 237.

²⁹ Марков Г. Военните в изпълнителна власт / Георги Марков // 120 години изпълнителната власт в България. – София : Издателска къща «Гутенберг», 1999. – С. 115.

³⁰ Марков Г. Парола «сабя»: Заговорите и превратите на военния съюз. 1919-1936 / Георги Марков. – София : «Наука и Изкуство», 1992. – С. 84.

³¹ Царе и царедворци (Съст. Панайотов Ф.). – София : Изд. къща «Христо Ботев», 1993. – С. 212.

³² Цураков А. Политици, процеси, атентати / Ангел Цураков. – София : [Изд. авт.], 1998. – С. 45-47.

³³ Цураков А. Правителствата на България / Ангел Цураков. – София : Гей-Либрис, 1996. – С. 31.